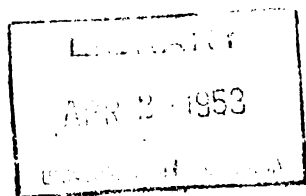

52
L
НАШ ЈЕЗИК

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 3-4

БЕОГРАД 1952

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Око језика и правописа	75
2. М. Стевановић: Неки „спорни“ јекавизми	83
3. М. Павловић: Значење придева с наставком <i>асш</i> и његових варијаната	99
1. П. Ивић: Глагол <i>штожиши</i>	115
5. Милка Ивић: Израз „издржати до краја“.	118
6. И. Јерковић: Неке немачке речи из некадашње Војне Границе	123
7. П. Ивић: Авиони на млазни погон	126
8. Писма уредништва у: Ортопедисати — ортопедисање	
I. Рад. Вукићевић	128
II. И. Стевовић	128
8. Језичке поуке	134

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наука Републике

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1952

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

НЕКИ „СПОРНИ“ ЈЕКАВИЗМИ

Појединци од оних који говоре и пишу јекавски често нам се жале да понекад нису сигурни какав је књижевни облик неких речи у њиховом, тј. јекавском изговору. Несигурност код њих се јавља у једним случајевима што је у њиховом матерњем говору понешто друкчије него у језику Вука Караџића, или је код њих и код Вука исти облик, а граматичари и писци правописа прописују нешто друго. Осим тога, ни ови последњи се каткада не слажу у гледиштима о појединим питањима изговора и писања јекавских речи и облика. Тако се у већине народа јекавских области заменичко-придевски облици *дѣбрије(х)-дѣбријема, жиѣвије(х)-жиѣвијема, нѣкије(х)-нѣкијема, свѣкије(х)-свѣкијема* употребљавају као што су овде дати. Такве те облике употребљавао је и В. Караџић. Касније су, међутим, за књижевне и код јекаваца узети облици: *дѣбрѣх-дѣбрѣм, жиѣвѣх-жиѣвѣм, нѣкѣх-нѣкѣм, свѣкѣх-свѣкѣм*, дакле, облици са самогласником и на месту где је некада био стари глас *ѣ* (јат).

Остављајући по страни то што овде и није добивено гласовним него другим путем, а полазећи од чињенице да је ово *и* у облицима заменичко-придевске промене уопштено и у неким јекавским, као и у екавским говорима који су у основици књижевног језика — то су облици са *и* потисли из књижевне употребе облике са *ије*, и ове прве једино треба сматрати за књижевне. У томе се данас слажу сви граматичари.

Даље, и у народу и код Вука Караџића одрични облици помоћног глагола *јѣсам*: *нијѣсам, нијѣси, нијѣсмо, нијѣште, нијѣсу* изговарају се како овде означисмо, али су неки писци граматика давали првенствено облицима: *нисам, ниси, нисмо, нисте, нису*. Истина је да су у неким јекавским говорима

(у Босни, напр.) где је било јачег мешања са икавским — ови облици и уопштени. Само њих, или претежно њих, употребљава и знатан број јекавских писаца. И они су, према томе, и за јекавце књижевни облици. Али, с обзиром на то што су први облици (*нијѣсам*, *нијѣси*) у јекавским крајевима, мислим у народу, можда још распрострањенији, што и њих такође употребљава велики број, и врло познатих наших писаца јекаваца, од Вука Караџића до најновијих,— то би им било бесмислено спорити књижевни карактер (њих су опет други граматичари доскора сматрали за једино књижевне), што значи да у књижевној употреби ови облици остају једни поред других.

Затим у народу, бар у његовој већини јекавских крајева, глагол *уѡшријѣбиши* изговара се у овоме облику. Неки писци правописа (Боранић), међутим, по нашем мишљењу без оправданих разлога, и за јекавски изговор као правилан узимају само облик *уѡшребиши*. И сам Вук Караџић *уѡшријѣбиши* упућује на *уѡшрѣбиши*, али дужина слога *ре* (в. Вуков Рјечник и Речник српскохрватског и немачког језика Ристића и Кангрге), с једне стране, и ширина народне употребе овога глагола с двосложном вредношћу *ѣ*, *с* друге, дају нам права да баш *уѡшријѣбиши* сматрамо књижевним обликом. Таквим га сматра и А. Белић (в. речник уз његов Правопис).

Вук Караџић је, да узмемо још који пример неуједначеног изговора и писања јекавизама, поред: *грехѡша*, *грѣшан*, *грѣшник*, *грѣшница*, *ѡдгрешка* и *сѡрѣлица* дао и: *грјехѡша* *грјѣшан*, *грјѣшник*, *грјѣшница*, *ѡдгрјешка* и *сѡрјѣлица*. Он је, управо, прве облике упутио на друге, што значи да је другима дао преимућство над првим. А разлика у ширини народне употребе једних и других облика пре даје право онима који употребљавају искључиво прве облике, што, наравно, не значи ни да друге треба огласити за некњижевне.

И, да засад више не набрајам, писци граматика и правописа, бар већина њих, прописује да се јекавски изговара и пише: *ѡријѣвод*, *ѡријѣлаз*, *ѡријѣнос*, *ѡријѣдлог*, *ѡријѣѡис*, мада су у народној употреби (мислим и код јекаваца) насумњиво распрострањеније ове речи у екавском облику: *ѡрѣвод*, *ѡрѣлаз* (у значењу „*прелажење*“), *ѡрѣнос*, *ѡрѣдлог*, *ѡрѣѡис*.

А нису само ово случајеви који могу претстављати проблем како да се изговарају и пишу извесне речи и облици с вредношћу старог гласа *ѣ* (јат). Али и поред све сложености тога питања заинтересовани се у правописним приручницима могу обавестити који облик је у појединим оваквим случајевима исправнији. Такав приручник за јекавски изговор је доскора био само *Правопис хрватскога или српскога језика* проф. Д. Боранића (послератна издања од 1947 и 1951 г.). А сада је то, нарочито, *Правопис* проф. А. Белића, у коме је и посебно, из оправданих разлога, поклоњена велика пажња јекавском изговору. Његова предност је нарочито у томе што је у њему обраћена пажња не само правопису него и ортоепији; обележавањем акцената и дужина у овоме Правопису је означен и правилан изговор свих датих речи и облика.

Па ипак се, и поред тога, потребно задржати на „спорним“ случајевима ради објашњења природе те спорности, ради указивања на елементе који су наводили граматичаре да дају неједнака правила за изговор и писање дотичних речи, да понеки узимају оно што је ређе, па и врло ретко, у народној употреби, коначно — ради утврђивања принципа на основу којих се једном јекавском облику може дати преимућство над другим. Оваквих објашњења за многе случајеве налазимо у *Правописним правилима и уџбеницима за писање јекавских гласовних облика* Др. Ј. Вуковића (издатим у Сарајеву 1949 г.), која, са својим правописним речником, као приручник згодно могу послужити свакоме ко јекавски пише. Позитивна страна Вуковићевих Правописних правила и упутстава је и у томе што је он водио рачуна нарочито у коме облику се речи употребљавају у централној јекавској области (у највећем делу Босне и Херцеговине и Црне Горе), која чини најужу основицу књижевног језика јекавског изговора.

Ипак, и поред свих правописа, правописних правила, упутстава и правописних речника, појединци пишу како су навикли, позивајући се — неки на раније граматичке ауторитете, на Т. Маретића, рецимо, или Ст. Новаковића, па и на самога Вука Караџића. Други се опет држе народног изговора који сами познају не водећи рачуна о томе да ли је свугде у народу као у њихову локалном говору. Али ма колико да су, с једне стране, Маретић и Новаковић, а нарочито Вук, уистини ауторитети за којима идемо добрим путем,

и ма колико да, с друге стране, морамо водити рачуна о томе како народ говори, ако хоћемо да нам књижевни језик буде онакав какав треба да је, — ми имамо права (то нам је, уосталом, и дужност) указивати на оно што би могло бити правилније него код било којег ма колико значајног граматичара нашег, што каткад више одговара Вуковим принципима и од облика које налазимо у језику самога Вука Караџића и на оно што је у говорима народним најраспрострањеније, па отуда и за књижевни језик најпрепоручљивије. Ово је нарочито потребно у тако сложеним питањима као што је управо питање данашње гласовне вредности некадашњег самогласника *ѣ* (јат) у јекавском изговору. А двојака замена овога гласа — дугог двосложном, а кратког једносложном гласовном вредношћу и отступања од такве замене, замена *ѣ* (јат) у извесним међугласовним положајима вокалом *и* и отступање од тога, замена његова у појединачним случајевима вокалом *е*, замена овим гласом иза одређеног самогласника (иза *р*), или слогом *је* иза истог тога гласа, једнака замена и дугог и кратког *ѣ* (јат) у неким јекавским говорима, појава других гласова поред оних и место оних који обично замењују *ѣ* (јат) и сл. моменти ово питање заиста чине сложеним. И кад се узме на ум да скоро ниједно од наведених правила и ниједно отступање од њих није уопштено на целој јекавској говорној територији, заиста није ни чудо што ће се и познаваоци овога питања, усред сплета бројних правила и отступања од њих, понекада наћи у недоумци који од два (а некада и од више) јекавска облика да сматрају исправнијим. Утолико је разумљивије што, нарочито у дневној штампи, а и код појединих књижевника јекаваца, срећемо:

дјелови, љекови, болијест, лијеш, ђолијеш, огријев, огријевни, горешти, нагорешти, ријешење, гријешка, расђодијела, зайосиједаши, зайосиједање, сјео, ђосјео, ђослиједица, слиједећи, ђрослијеђује, снабдјеваши, снабдјевање, обезбједиши, целијеваши и сл. речи од којих

је за неке тешко претпоставити да се ма где у овоме облику употребљавају (Ја сумњам да се игде у народу каже *ђослиједица*, напр.), већ су *исконструисане* од писаца, а гдекад, можда, и од граматичара; неке се у таквом облику употре-

бљавају у народу, али не у свим областима где се јекавски говори. Показујући откуда се оне овакве јављају, ми ћемо овде за већину њих образложити зашто се у овоме облику не могу уврстити међу речи књижевног језика и даћемо њихов књижевни облик. Ради тога ваља све такве примере, мислим све оне који су нам као такви пали у очи, поделити у неколике групе.

У посебну групу иду речи у којима имамо замену кратког *ѣ* (јат) иза сугласника *р*. У томе положају данашња вредност кратког *ѣ* (јат) је двојака; ту се оно изговара (а како се изговара, тако га ваља и писати) као *е* или као *је*. Али када има прзу а када другу вредност, то није тако лако знати, не нарочито писцима из највећег дела Црне Горе, јер се тамо месно кратког *ѣ* иза *р* увек изговара *е*. Зато код писаца баш из тих крајева, сасвим је природно, наилазимо на *е* и у примерима у којима се другде изговара и у којима, према томе, треба писати *је*. А ни у осталим јекавским областима не чује се свагда или *е* или *је*. То је знао и Вук Караџић, па је поред речи у којима је ту увек *е* и других у којима се у највећем делу јекавске области изговара *је* означио и неке које се чују и са *е* и са *је*. То су речи: *грјехѡша*, *грјѣшан*, *грјѣшник*, *грјѣшница*, *пѡдгрјѣшка*, *сѡпрјѣлица*. За остале речи с кратким слогом у овоме корену, као што су: *грехѡвање*, *грехѡвашѡ* и Вук зна да се изговарају једино у овоме облику, дакле, са *е*, па их само тако треба и писати. Неки граматичари и писци правописа, Боранић, напр., и Ј. Вуковић дају првенство облику са *е* у свим речима овога корена с кратким самогласником. Мада то, на једној страни, води упрошћавању овога сложеног проблема, по моме схватању, не треба прописивањем искључиво једног облика ограничавати употребу онога што је познато у народним говорима, и то баш у оним што чине најужу основицу књижевног језика. Вук је у Српском рјечнику дао напоре до облике са *е* и *је* у већини речи с кратким слогом у корену *грѣх-*, дајући чак предност њиховим облицима са *је* упућивањем оних других облика на ове. Проф. Белић, држећи се принципа несупречавања слободног развика употребе какву налазимо у народу, у овоме случају засад сматра потпуно равноправним облике са *е* и са *је*, и као такве их даје у новом издању свога Правописа.

Ваља нагласити да уопште није велики број речи у којима се некадашње кратко *ѣ* (јат) иза сугласника *р* изговара као *је* и у којима *је* треба и писати. Такав је глагол *горјешти* и од њега изведене речи: *изгорјешти*, *изгорјештина*, *погорјешти*, *погорјелац*, *прегорјешти*...; речи изведене од именице *кдрѣјен*: *корјенчић*, *Корјенџи*, *корјениш*, *кдрјеноваши*...; глагол *рјешавати* и од њега изведене речи: *рјешење*, *нерјешив*, *рјешивѡш*, *нерјешивѡш*; речи изведене од придева *рјѣдак*: *рјѣђи*, *рјѣшкѡш*, од именица *рјѣка* и *рјѣч*: *рјѣчни*, *рјѣчина*, *рјѣчица*, *рјѣчиш*, *рјѣчиѡш*, *рјѣчник*, *рјѣчнички*, *рјѣца*, *нарјѣче*; речи с придевом *сѣар* у општем делу: *сѣдрјешти*, *сѣарјештина*, *сѣарјешинин*, *сѣарјешински*, *сѣарјешинство*.

Врло је занимљиво што Вук Караџић реч *грѣшка* одваја од осталих речи истог корена с кратким слогом, и даје је у облику *грѣјешка* (екавско *грѣшка*). Занимљиво, кажем, због тога што се она у народу јекавских крајева данас изговара као горе наведене речи с кратким слогом у корену *грѣх*. Ипак су се многи граматичари и лексикографи савим повели за Вуком. Вуковић у правопису даје исти овај облик, даје га и проф. Белић, али га он упућује на *грѣшка*. Једино у овоме другом облику ту реч и треба писати, јер се она данас изговара с кратким кореновим слогом и у читавој екавској области (осим у Белићеву Правопису, облик *грѣшка* налазимо и у Речнику српскохрватског и немачког језика Ристића и Кангрге).

Јекавци често греше и у изговору и писању речи *рјешење* и *сѣарјешина*. Ове две речи, наиме, срећемо написане и у облику *ријешење* и *сѣаријешина*. Прву од њих у овоме другом облику налазимо и у Боранићеву Правопису, али не само у овом већ и у облику *рјешење*. Други писци правописа дају је у облику са *је* (мјесто *ѣ*), а она се и у народу изговара само са кратким првим слогом, не само у јекавским већ и у екавским говорима (исп. *решење* у Речнику Ристића и Кангрге). Реч *сѣарјешина* дата је у овоме облику у свим речницима, почев од Вукова, и у свим правописима нашег језика, па се питамо откуда се каткад чује и пише с двосложном вредношћу *ѣ*. У *ријешење* — *ије* место је добивено је погрешном аналогijом према глаголу *ријѣшиши*. Таквом аналогijом направљен је и

низ других јекавских речи. Али то нису народне већ речи које су по потреби, само углавном а не у свему, према народним направљене. Такве су речи:

бесцијење, свијестан, бесвијестан, бесвијесност, несвијестан, несвијесност, вриједнији, додијеливаши, замијењивање, зајлијењиваши, искоријењивање, коријенчић, обавијештење, послиједица, повријеђиваши, позлијеђиваши, сагријешење и сл.

О већини ових речи говори Ј. Вуковић у својим овде већ поменути Правописним правилима и упутствима за јекавски изговор, и, ако се ми свуда с њим и не бисмо сложили у објашњењима, нема потребе појединачно о свима поново говорити. Па ипак ћу и ја овде о њима као групи рећи: зашто се употребљавају у том облику и у чему је њихова неправилност. А то се може врло кратко и просто, а јасно казати. У свих тих речи основни део је с двосложном вредношћу *ѣ* (зато што је у њему овај глас био дуг), па се при грађењу нових речи аналогичном гласовна вредност дотичног слога преноси из основне у изведену реч. И тако се сасвим погрешно:

бесцијење изводи од *цијена*; *безбиједност* од *биједа*; *бесвијестан, бесвијесност, несвијестан, несвијесност* и *свијестан, свијесност* од *свијест*; *вриједнији* од *вриједан*; *додијеливаши* од *додијелиши*, *замијењиваши* од *замијениши*, *зајлијењиваши* од *зајлијениши* *искоријењиваши* од *искоријениши*, *коријенчић* од *коријен*, *обавијештаваши* од *обавијестиши*, *послиједица* од *послије*, *повријеђиваши* од *повриједиши*, *позлијеђиваши* од *позлиједиши*, *сагријешење* од *сагријестиши*.

У изведеним речима облик основног дела се обично унеколико мења, мења се често и акценат и квантитет појединих његових слогова. У овде наведеним и другим сличним изведеним речима глас *ѣ* се скраћивао, те његова вредност у њима мора бити једносложна и оне правилно гласе: *бѣсцијење*¹, *бѣсвјестан*, *нѣсвјестан*, *свјѣстан*, *врѣднији* итд.

¹) Дужина претпоследњег слога са садашњом вредношћу *ѣ* у *бѣсцијење* је новијег датума, млађа од замене *ѣ*.

Зато што од глагола *слиједиши* прилог садашњи гласи *слиједећи* — неки писци и у придевској служби употребљавају овај облик. Међутим, ваља имати на уму да у овој другој служби та реч има и значење друкчије, а да по постанку исте речи — са значењем често мењају и акценат или квантитет, а понекад и једно и друго. Поготову је овде, где је веза по значењу скоро прекинута с основном речју (*следећи* не значи *који следи* некоме или нечему, него *наредни, идући, први на реду*), сасвим разумљиво што имамо друкчији квантитет у коренову слогу придева него код глаголског прилога. А да та разлика постоји налазимо потврде у екавском облику ове речи која као придев гласи *слѣдѣћи* (према глаголу *слѣдиши—слѣдим*). Овако је она обележена у Речнику српскохрватског и немачког језика Ристића и Кангрге и у Правопису проф. Белића. С кратким кореновим слогом у облику *слѣдѣћи* употребљавају овај придев и многи јекавски писци. У овом облику га за јекавски књижевни изговор с разлогом даје и А. Белић. С разлогом, кажем, зато што се она и у разговорном језику јекавских области несравњено чешће чује у овоме облику (исп. и Ј. Вуковић, Правописна правила, стр. 41-43) него с двосложном вредношћу *ѣ*. Према томе, овај њен облик треба сматрати за књижевни.

Сличан случај имамо и с предлогом *услѣд-услијед*. Овај предлог је постао слагањем предлога у с именицом *слијед*, које данас, можемо рећи, и нема у говорима народним. Вук ју је, истина, забележио у Црног Гори; употребљава је и Његош у своје песничком језику, али она, мислим, ни тамо данас више не живи. Свакако зато што је и у именице вредност *ѣ* била двосложна, што је таква та вредност и у глагола *слиједиши*, — и у предлогу извесни писци некадашњи глас *ѣ* изговарају као два слога — *услијед*. Други, међутим, ову реч изговарају и пишу у облику *услѣд*, што је, по нашем схватању, исправније. А ево зашто. Ни ово никако није реч народног већ опет књишког карактера. Ње нема ни у старијим нашим речницима, ни у Даничићевој Синтакси, и свакако су је направили писци, највероватније под руским утицајем. И баш зато што је исконструисана, та се реч употребљава не само у јекавском у облику *услијед* (овај облик

она има у Боранићевом Правопису) већ и у екавском с дужином крајњег слога. Тако је обележава и А. Белић дајући за екавски облик *услѣд*, а за јекавски *услијед*. Да је направљена у народу, ова реч би гласила *услед* (екав. *услед*, како је и обележена у Речнику Ристића и Кангрге). И она се очевидно у овом облику чује на највећем делу јекавске територије (код екаваца се, поготову, изговара без дужине крајњег слога), наравно уколико је она из књиге и кроз штампу ушла у народну употребу. За употребу с кратком вредношћу *ѣ* (*јат*) у означеном предлогу говори и скраћивање слога у именичком делу сложених предлога, као што су: *уврх* (Испео се *уврх* букве) и *идбрег* (Ишли су *идбрег* Таре) према *врх* и *брѣг*, јер је и *услед* предлог истог типа постанка.

Понекад се на исти начињ, аналогично према основним речима, погрешно изговарају и пишу: *заодјеваши* према *заодјести*, *заидјеваши* према *заидјести*, *захѣјеваши* према *захѣјести*, *одјеваши* према *одјенути* (одјести), *снабдјеваши* према *снабдјести* или — обрнуто: према једносложној вредности *ѣ* (*јат*) у изведеној речи *обезбјеживаши* срећемо каткад исту такву вредност и у основног глагола *обезбједиши*, или према изведеним речима: *Њѣмица*, *Њѣмачкѣ*. *њѣмачкѣ* често употребљавају и основну именицу *Нијемац* у облику са једносложном вредношћу (*Њѣмац*). Међутим, и у једном и у другом случају са овде наведеним примерима много чешће према једносложној вредности основних глагола имамо правилно вредност *ѣ* (*јата*) од два слога: *заодијѣваши*, *заидијѣваши*, *захѣијѣваши*, *одијѣваши*, *снабдијѣваши*. У последња два примера је, напротив, у изведених речи кратак, а у основних био дуг коренов вокал *ѣ*, и отуда је, сасвим правилно, у првима данашња његова вредност једносложна (*обезбјеживаши* и *Њѣмица*, *Њѣмачкѣ*, *њѣмачкѣ*), а у другим двосложна (*обезбједиши* и *Нијемац*).

И где год овако дугоме *ѣ* одговара *ије*, а краткоме *је* (односно *е*, иза сугласника *р*), — уствари и нема неког проблема. То се, међутим, не може рећи за случајеве где је ово основно правило о јекавској замени некадашњег самогласника *ѣ* поремећено, као у примерима:

замјераши-замјерам, зајосједати-зајосједам, зајосједане, засједати-засједам-засједане, намјераши-намјерам, намјештати-намјештам-намјештане, насједати-насједам-насједане, одмјераши-одмјерам-одмјеране, ошсједати-ошсједам-ошсједане, посједати-посједам, премјераши-премјерам, премјештати-премјештам-премјештане, размјераши-размјерам, размјештати-размјештам-размјештане и сл.

Рекао сам да је у овим примерима основно правило поремећено зато што овде обично у дугим слоговима место *ѣ* имамо *је*, а не *ије*. Истина, има јекавских говора у којима се сви ови примери изговарају са *ије*: *зацијерашци-зацијерам*, *зациједати-зациједам-зациједане* итд., Такви су старији говори црногорски, југоисточно од линије која иде од Которског Залива у правцу према североистоку, нешто јужније од Никшића и даље, у истом правцу, јужно од Колашина, па затим преко планине Бјеласице према Сјеници. Историскограматички ови облици су, дакле, правилни с двосложном вредношћу *ѣ* (јата). Али пошто овде, као ни у другим питањима језика, не одлучује само овај него и други моменти, који су, у овоме посебном случају, у супротности с историскограматичком правилношћу облика, — за књижевно правилне се не сматрају ови већ облици са *је*, које смо горе навели. Међу овим примерима има их, бар по Вуку судећи, у којима ово *је* од старог *ѣ* није дуго (такви су: *засједати-засједам*, *насједати-насједам*, *посједати-посједам*, *намјештати-намјештам*, *премјештати-премјештам*), па је и разумљиво што код њега немамо двосложну него баш једносложну вредност *ѣ* (јата). Али се поставља питање како је дошло до скраћивања дугог слога у корену итеративних глагола при чијем се извођењу тај слог по правилу дуљио у далекој прошлости. То скраћивање је, свакако, каснијег датума, и ограничено је на мањи број наших народних говора, а у знатно више њих то *је* је обично дуго. У Правопису А. Белића оно је тога квантитета у свим примерима ових глагола, а и у Речнику Ристића и Кангре — у скоро свим. Што се тиче Рјечника хрватскога језика Броза и Џековића и Рјечника Југословенске академије, у њима је стање као и

у Вукову Рјечнику. Највероватније је да је до тога скраћивања, тамо где је извршено, дошло аналогијом према коренову слогу глагола од којих су изведени. Исто тако је у примерима који чувају дужину слога *је* ова замена дугог *ѣ* (јат) једносложном гласовном вредношћу могла бити добивена аналогијом према основном глаголу (*намјераѣши* према *намјериѣши*). Али се може претпоставити да су за књижевне примљени облици ових итеративних глагола са *је* (а не са *ије*) у коренову слогу и због тога што само такву вредност у овим случајевима (и не само у овим) има више јекавских говора, као што су говори Лике, Кордуна и Баније, а затим дубровачки, па делимично и херцеговачки јекавски говор. Ова се претпоставка намеће зато што се зна да су баш ови говори у знатној мери служили као основица за уобличавање књижевног језика јекавског изговора. И није немогуће да се из тих говора, у којима је и у другим положајима дуго *ѣ* замењена са *је*, таква замена, посебно у ове категорије речи, проширила и на неке суседне говоре у којима бисмо ту иначе очекивали двосложну замену *ѣ* (јат). Ипак се и ови глаголи не само у старијим црногорским већ и у још неким јекавским говорима изговарају у облику са *ије* место старог *ѣ*. Али све дотле док се детаљно не испитају сви јекавски говори и не утврди се евентуална већа распрострањеност облика тих глагола са *ије* — за књижевно исправне се морају узимати њихови облици са *је*. У овоме се слажу сви наши лексикографи и сви писци правописа. Утолико пре за књижевне треба сматрати облике сличних итеративних глагола с једносложном вредношћу *ѣ*, као што су *сјѣдаѣши* и *срѣѣѣши*, у којих је вредност *ѣ* кратка у већини јекавских и свим екавским говорима, па их зато у свим речницима налазимо у овоме облику.

Још је разумљивије што се књижевном сматра замена *ѣ* са *је* у примерима: *заповједни*, *заповједник* (и *зајдвједник*), *заповједница* (и *зајдвједница*), *зајдвједнички* и *заповједништво*, у којима је слог са *је* кратак, јер је он такав у несумњиво већем делу јекавске говорне области. Због тога су у овом облику наведене речи дате у свим нашим општим и правописним реченицама, иако има говора (познато нам је за ста-

рије црногорске) у којима је овде, као и у *сједаши* и *срешаши*, данашња вредност *џ* (јата) двосложна (*зайовиједнї, заповиједник . . . сиједаши* и *сријешаши*).

У вези са заменом *џ* између појединих јекавских говора и у другим случајевима постоји разлика које условљавају неједнако гледање на правилност јекавских облика књижевног језика. Између осталог неједнако се изговарају и пишу облици множине именица: *бијес, вијек, дїо, жлїјеб, мїјех, свијеш, снїјег, цвијеш, бријесш, грїјех. дрїјен, лїјек, шријем*. У једним говорима (у већини црногорских, напр., и још неким) све ове речи у множини се изговарају с једносложном вредношћу *џ* (јата), како: *бјџсови, вјџкови, дијџлови, жљџбови, мјџхови, свјџшови, сњџгови* и *цвјџшови*, тако и: *брџшови: грџ(х)ови, дрџнови, лџкови* и *шрџмови*. У другим јекавским говорима једне од наведених именица у овим облицима такође имају једносложну, а друге двосложну вредност *џ* (јата). И поставља се питање шта је ту правилно. Да би то показали, прво ћемо ове речи поделити на две групе према акценатском типу њиховом, мислим, у говорима који су ту сачували разлику између ова два типа. А њу су сачували говори који чине ужу основицу књижевног језика, и правилно је, према томе, оно што имамо у овим говорима и што се замене *џ* (јата) тиче.

Прву групу чине именице које имају исти акценат у ном. и ген. јединине (то су овде наведене по реду од *бијес* до *цвијеш*), а другу именице од *бријесш* до *шријем*, које се од првих разликују по томе што према силазном акценту на првом слогу ном. јединине у зависним падежима имају улазни акценат на другом слогу.

Од првих једино именице *дїо* и *вијек* у множини имају двосложну вредност *џ* (јат): *дијџлови* и *вијџкови, дијџловџа* и *вијџковџа, дијџловима* и *вијџковима* (екав. *дџлови* и *вџкови, в. Ђ. Даничић, Српски акценти, Београд 1925, стр. 20 и 21, а исп. и Наш језик књ. III н. с., стр. 233*). Остале именице овог акценатског типа у множини свугде имају једносложну вредност с краткосилазним акцентом на њој: *бјџсови, жљџбови, свјџшови, мјџхови, сњџгови* и *цвјџшови*.

Именице у којих се силазни акценат првог слога ном. јединине у зависним падежима мења у улазни на другом

слогу у множини такође имају двосложну вредност (и акценат зависних падежа једине). И књижевно су, према томе, исправни само: *бријџшови*, *гријџхови*, *лијџкови* и *шријџмови*, ма како то било необично за јекавце код којих су се ова два акценатска типа изједначила (в. Дијалектолошки зборник Српске академије наука X, стр. 79).

Јекавске читаоце много интересује какав се облик именица м. рода сложених с префиксом *п̄рѣ-* може сматрати књижевним. Ово питање се врло често поставља. На њега је ту скоро дао одговор часопис хрватских језичких стручњака *Језик* (у бр. 2 од 1952 г., на стр. 59). Одмах морам рећи да се с тим одговором ја не могу сложити и поред тога што друг Љ. Ј. (он је на означеном месту образложио дати одговор) брани мишљење према коме су досад за књижевне облике јекавског изговора сматрани једино *пријџевод*, *пријџеис* и *пријџенос* (дакле, облици са двосложном вредношћу старог *ѣ* а: *превод*, *преис* и *пренос* су „правилни и лијеви“ само за екавски круг изговора. Љ. Ј. је у праву кад каже да треба писати „онако, како прописује правопис, који је на снази, (боље би било рећи — онако како је утврђено да је правилније). С њим се слажем и у томе да кад један облик дође у несклад „са стањем књижевног или говорног језика“ о њему треба дискутовати, и баш зато овде износим своје несллагање с Ј(онкеом) у оцени правилности ових облика, јер онакви какви су сматрани за књижевне доиста више нису у складу са стањем њихове употребе у народном језику. А да именице м. рода сложене с префиксом *п̄рѣ-* (и *п̄рѣд-*) кад стоје у вези с глаголом истог корена у говорима народним много чешће у томе префиксу имају *е* него *ије* — доказ је, између осталог, и оно што читалац *Језика* у своме питању редакцији каже да *пријесјек*, *пријџеис*, *пријџенос* „нитко не говори“, већ да се, „заправо говори“ *пресјек*, *преис* и *пренос*. Не би се, истина, могло рећи да те именице нико не употребљава у облику с префиксом *прије-*; неке се, штавише, код јекаваца чују само у овоме облику, али већину њих с овим префиксом обично употребљавају књижевници који се држе онога што правописи и граматике прописују. Народ, међутим, у јекавским крајевима већину ових именица несравњено чешће употребљава с једно-

сложном вредношћу префикса, у облику *прѣбол* (исп. Моје ране без *прѣбола*, рано љута — Његош, Горски вијенац, стих 1918 и: Ово н'јесу ране од *прѣбола* — Вук, Рјечник стр. 584), *прѣбјег*, *прѣвод*, *прѣвоз*, *прѣвој*, *прѣгиб*, *прѣглед*, *прѣгон*, *прѣдлог*, *прѣлаз*, *прѣлив*, *прѣлом*, *прѣмјер*, *прѣнос*, *прѣпек*, *прѣпис*, *прѣпјев*, *прѣскок*, *прѣсшуй* (у судској терминологији), *прѣслачци*, *прѣшой*. Пада у очи да ове именице претежно означавају вршење радње или нешто што је добивено у резултату те радње. И то је један од доказа да се и код њих јавила једносложна вредност *ѣ* према глаголима с којима су везане и по постанку и по значењу, а код којих је слог у префиксу кратак. А други доказ да су се у овоме именице повеле за глаголима је то што међу њима има и таквих у којих је слог у префиксу кратак, баш као код глагола (види у Вукову Рјечнику: *прѣбјег*, *прѣбол* и код А. Белића у Правопису, поред ове две, још и: *прѣпјев* и *прѣскок*).

Има, истина — то смо већ рекли — и у народном говору неких именица овога типа постанка с префиксом *прије*, као што су: *пријеклад*, *пријекор*, *пријелаз* (у значењу место где се прелази), *пријечац* (пријеки, тј. краћи пут), *пријѣсто*, *пријѣсад* (оно што се пресађује), *пријѣлог* („неугарена њива“ — Вук), *пријѣлом* („н. п. гдје се прелама каква планина, па на другу страну иде на ниже“ — Вук). Ово су већином или именице које нису у вези с глаголом: *пријеклад*, *пријѣсто*, *пријѣчац*, или значе нешто што је добивено у резултату радње глаголске: *пријѣсад*, *пријѣлог*, или место где се вршила радња глагола с истим кореном: *пријѣлаз*, *пријѣлом*. А једна једина, бар од овде наведених, именица *пријекор* означава вршење, али и резултат радње.

После датог прегледа може се извести закључак: једне од ових именица, и то знатно већи број њих, народ јекавских области употребљава искључиво с префиксом *пре-*, а мањи број с префиксом *прије-*. Ово стање се све више огледа и код писаца; код појединих од њих налазимо исти облик који ове именице имају у народу, и поред тога што им је слобода употребе ограничена ригорозношћу граматичко-правописних прописа, који за књижевне признају само облике с двосложним префиксом.

При оваквом стању изговора ових именица у народу, оглашавају за књижевну употребу искључиво њихов облик с префиксом *прије* — то би значило ограничавати слободну употребу. Практично ово не чине ни граматичари (односно писци правописа). Сам проф. Боранић, рецимо, према коме су теориски те именице правилне једино у облику с двосложном вредношћу *ѣ* (јата), даје и примере с префиксом *пре-*. У речнику уз његов Правопис само с овим префиксом налазимо именице: *пребјег*, *пребол*, *прегиб*, *премјер*.

Исто би тако било неосновано тражити да се све ове именице у књижевном језику јекавског изговора пишу у облику с једносложним префиксом, јер, како смо видели, међу њима има и таквих које су на целом јекавском терену много обичније с префиксом *прије-*. Исправно је, према томе, гледиште проф. Белића (изнето у његову најновијем издању Правописа) по коме су књижевни облици ових именица и са једним и са другим префиксом. Али то, наравно, не значи да се сваки појединачни пример може узимати час с једносложним, а час с двосложним префиксом, него ваља писати у облику с префиксом *пре* — оне које се у говору чују само с њим, а у облику са *прије* — именице које јекавци претежно с овим префиксом изговарају. Највећи број њих се у народу чује с првим, а код писаца се чак и те још често налазе у облику с другим префиксом. Зато ове последње именице појединци могу употребљавати у облику који им се чини обичнијим.

У појединачним примерима понегде у народу се чује *ије* на месту где по пореклу нисмо имали *ѣ*, већ је добијено дуљењем изворног *е*, као у именице *бдѣијестѣ*. Ову реч налазимо и код писаца, од познатијих код П. П. Његоша и Стј. М. Љубише. А и Вук у Рјечнику каже да ју је забележио у Црној Гори. Па и тамо је ова реч у томе облику доста ретка, а у многим јекавским областима употребљава се само у облику *бдѣстѣ*. Стога за књижевни и треба сматрати само овај последњи облик.

Двосложна гласовна вредност *ѣ* (*ије*) не среће се напореда (мислим у истим примерима) само са *е* већ и у речима у којима се иначе употребљава *и*. Али док је напо-

редна употреба *ије* са *и* у јекавским говорима гдекад, као у сложених глагола изведених од основног *лиши*, такорећи уопштена, напр.: *залијеваши*, *полијеваши*, *прелијеваши*, *пролијеваши*, поред: *заливаши*, *поливаши*, *преливаши*, *проливаши*, — за друге случајеве, за *снијеваши*, рецимо, не може се рећи ни да је подједнако распрострањен нити књижевно равноправан са *снi-ваши*. А примери: *закијеваши*, *заснијеваши*, *оснијеваши*, *покријеваши*, *прекријеваши*, *сакријеваши* се чују само у неким јекавским говорима. И њихову употребу у књижевном језику не оправдава ни распрострањеност у народу ни порекло самогласника у корену.

М. Стевановић